

KUTATÁSMÓDSZERTAN AZ ÚJ VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK BEN

Nemes Márk

Nemzetközi viszonylatban az új vallási mozgalmak, - vagy ahogy erre az angol szakirodalom hivatkozik - *New Religious Movements* (röviden: NRM) kiemelten nagy figyelmet kapott az elmúlt évtizedek kortárs vallástudományi és segédtudományi (szociológiai, antropológiai, pszichológiai stb.) diskurzusában.¹ A témában írt tanulmányok és monográfiák módszertani és terminológiai szempontból meglehetősen széleskörű eszköztárral és fogalmi rendszerrel dolgoznak. Tanulmányom célja, hogy a releváns szakirodalmakból válogatva, azok felhasználásával egy átfogó képet prezentáljak az új vallási mozgalmakkal kapcsolatban eddig végzett kutatások eredményeiről és rendszeralkotó tevékenységéről, valamint ezekre reflektálva megválaszolatlan kérdésekre és perspektívákra mutassak rá a közösségtől az egyén felé haladva.

Alapvető terminológia és tipológia

Tanulmányom limitált terjedelme miatt nem térek ki részletesen a fogalom történetére, azonban szükségesnek tartom az új vallási mozgalmak terminusát általánosan bemutatni. Maga a fogalom egy három részből álló, elsősorban szociológiai szempontok alapján megalkotott egység, melynek elsődleges feladata az olyan vallásos, vagy vallási formájú jelenségek lehető legtágabb értelemben való megragadása, melyek a '60-as '70-es évektől ke-

1 A megnövekedett érdeklődésnek jelzője a 2000-es évektől ugrásszerűen megnövekedett (korábban elsősorban nagyobb összefoglaló munkák születtek, Pl.: *The Oxford Handbook of New Religious Movements*) témaspecifikus segédtudományi publikációk száma (például olyan vallásszociológiai, pszichológiai és antropológiai szempontú munkák, mint a James R. Lewis szerkesztette *Violence and New Religious Movements*, amely kifejezetten az erőszak és destruktivitás kérdésköre mentén veszi górcső alá a kérdést); továbbá az NRM-ekkel foglalkozó olyan nemzetközi kutatócsoportok megalakulása, mint a 2010-ben alapított *International Society for the Study of New Religions (ISSNR)*. Mindezekon túl mindez igazolható a publikáló szerzők számának növekedésében is.

rültek a köztudatba.² E maximálisan inkluzív kategorizáló fogalom azonban egyes komponenseiben értelmezésre, esetenként pontosításra szorul.

Az 'új' (*new*) fogalomrész többféleképpen értelmezhető: elsőként az újfajta vallásosság azon jellegre utal, amely elválasztja saját tárgyát a korábbi tradícióktól és újítóként, alternatívaként jelenik meg az ún. 'vallási piacon'³. Ezen mozgalmakat tekintve megfigyelhető, hogy döntő többségük a korábbi vallási hagyományból merítve, azokra reflektálva, vagy újfajta módon újraértelmezve lép színre. Az 'új' jellegesen túl egyfajta, a tradicionalitásból származtatott legitimációs alapot is felhasználnak, mellyel az adott mozgalom képes önmagát saját narratívájának megfelelően hitelesen reprezentálni, illetve létrehozni autoritásának bázisát. Tipikusan jellemző az ilyen jelenségekre a kontinuis hagyomány hangsúlyozása, ezáltal egyfajta „örökösként” való öndefiníció. Az 'új' jelleg vallásszociológiai vonatkozása mindezekon felül a közösségszerveződésben és az adott regionális egységben való gyökértelen megjelenésben is megmutatkozik.⁴ Előbbire a későbbi szakaszokban a megfelelő szerzőknél részletesen ki fogok térni. Utóbbira jellegzetes példa a Távól-keleti védikus gyökerű vallások megjelenése az európai vallási palettán. Ezen vallások a Távól-Keleten több ezer éves hagyománnyal és kulturális beágyazottsággal bírnak, azonban Európában egy teljesen közegidegen tényezőként jelennek meg. A befogadó közeg is hatással van a mozgalomra, megváltoztatva hagyományos szerveződési és működési modelljét, igazodva a helyi vallási és valláspiaci igényekhez. Így ezen NRM csoportokat szükséges elválasztani eredőjüktől, hiszen igazodva a helyi közeghez, jelentős mértékben képesek átalakulni, megváltozni.

Másodjára a '*religious*' fogalomrészre térek ki. Az NRM-ek nem minden esetben érik el a szigorúan durkheimi értelemben vett vallásként, (vagy

2 Mindezt természetesen egy rövid tanulmányban lehetetlen kimerítően bemutatni. Ez kifejezetten igaz a *cult-sect-movement* fogalmak körüli definíciós kérdéskörre.

3 Stark, R. & Finke, R. (2000). *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*. University of California Press. 193-259. A 'vallási piac' fogalmát Rodney Stark és Roger Finke vallásszociológusok vezették be az *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion* c. munkájukban

4 Felmerül a kérdés, hogy mi lehet az oka az NRM-ek megjelenésének? Tanulmányomban erre a nem tervezek kimerítő választ adni, azonban általános megjegyzésként ide sorolható elsődleges okokként a globalizáció kultúraexportáló jellege, a szekularizáció miatt a hagyományos egyházak folyamatos térvészése, valamint az NRM-ek piaci „igényalapú” vallási szemlélete.

vallásiként) való definiálási szintet, melyet Durheim a következőképp foglal össze röviden:

„A vallás szent, vagyis elkülönített és tiltott dolgokra vonatkozó hiedelmek és gyakorlatok összefüggő rendszere, amely a híveket az egyháznak nevezett morális közösségekben egyesíti”.⁵

A korábbi fogalomban alapfeltételként jelenik meg a rendszerben értelmezhető forma, az egységes és összefüggő kapcsolati háló a vallási komponensek közt, valamint az intézményes megjelenés (vagy erre utaló tendencia), amelyben híveket, egyházat (vagy közösséget), a mozgalom vezető rétegét ('funkcionális papságot', világi és szakrális vezetőket) egyértelműen lehet differenciálni. Ebbe a képbe azonban az erősen plurális NRM vallásosság modellje nem illeszkedik. Durkheim utal erre a hiányosságra a személyes vallásosságról szóló fejezetrésztében⁶, azonban az NRM-ek esetében az általa vázolt arány az intézményes formához képest jelentősebben eltolódik az egyén-specifikus spiritualitás felé. Mindez több problémát is felvet a kutató számára: elsőként nem lehetséges egységes és általános állításokat tenni az NRM-ekről, másodjára egyes NRM-ek nem minden esetben nevezhetők szervezett vallásos vagy vallási mozgalomnak a személyes spiritualitás erőteljesebb jelenléte miatt. Mindez a szerveződésben is megjelenhet. Adott NRM-nek mondott mozgalmakról elmondható, hogy közösség-szervezést elutasítják, helyette egyéncentrikus szemlélettel bírnak. Szemléletük sokkal közelebb áll az egyéni spiritualitáshoz, mint vallásossághoz. Mindezeket túl a fluid és dinamikus változó vallásossági modell tovább nehezíti a rendszerben való értelmezhetőség esélyét. Szükséges továbbá kiemelni a szekuláris világban a vallások jogi értelmezése körüli kérdéskört is: az NRM kategóriába tartozó, önmagukat vallásként definiálni is vágyó mozgalmak az adott szekuláris állam általi elismerés érdekében gyakorta vesznek fel mozgalomidegen intézményes és strukturális formát, ezzel is hasonulva a hagyományos egyházakhoz. Mindezek azonban az ilyen mozgalmaknál rendre hosszútávú működési és vallásfejlődési problémákat eredményez-

5 Durkheim, É. (1912). (Ford. Vargyas Zoltán 2002). *A vallási élet elemi formái*. Budapest, L'Harmattan old.: 2-5, 17-30.

6 Durkheim, É. (1912/2002) 29.

nek.⁷ A kutatónak ekkor fel kell tennie a kérdést: mennyire sajátja az adott NRM mozgalomnak a reprezentált intézményes forma, vagy felismerhető-e a helyi jogi keretekhez való tudatos igazodás hatása?

A fogalom utolsó tagja a 'movements' szintén rövid értelmezésre szorul. A tárgyalt terminus értelmét tekintve egy neutrális, értékítéletektől mentes, kiemelten vallásszociológiai fogalomként jelenik meg, amelyhez azonban alkategóriáiként gyakran kapcsolják a szekta (*sect*), kultusz (*cult*) fogalmakat. Ezen fogalmak azonban tartalmukat tekintve jóval terheltebbek ideológiai szempontból, olyan jelentésekkel is bírnak, melyekre az olvasó könnyen asszociál, létrehozva ezzel egy, (akár) megalapozatlan elképzelést. Az átfedő fogalmak problémájára többek közt David Barrett⁸ is utal Ernst Troeltsch *The social teaching of the Christian churches* című, 1912-es munkájára hivatkozva⁹, mely alapján a szekta (*sect*) katolikus retorikában használt jelentéstartamát veti össze a szociológiában is használt fogalom tartamával.¹⁰ Barrett itt is kiemeli az ideáltípus („*ideal types*”) fogalmak szerepét, melyek neutrális jellegük miatt nem hordoznak a szektához hasonló negatív aszszociatív lehetőségeket, ezzel elkerülhetővé téve az esetleges félreértelmezéseket. James Beckford alátámasztja Barrett elképzelését és kiegészíti a „*cult*” fogalom körüli problémákkal:¹¹ e fogalmat a '60-70-es évek során olyan destruktív '*cultist movement*'-jeire alkalmazzák elsősorban, mint a David Koresh-féle Dávidisták, vagy a hírhedt People's Temple. A fogalommal társítják

7 Nemes, Márk (2019). Az izlandi asatru mozgalom vallástudományi elemzése. (kézirat). 7-10. Példa erre az izlandi Ásatúrfélagið, ahol az 1973-as egyházként való elismerés után, a - közösség fejlődésének korai fázisában - az izlandi jogi rendszerre épített egyházi hierarchiát vették fel, ezzel megátolva a 2000-es évek után megváltozott újpogány vallási igények kiszolgálásának lehetőségét, és elzárva a vallás organikus fejlődésének esélyét.

8 Barrett, David. (1998). *Sects, 'Cults' and Alternative Religions: A World Survey and Sourcebook*. London, Cassell Plc. 1-59.

9 Barrett kiemeli az alapvető értékítéletet hordozó különbséget már a fogalmak leírt formájának esetében is: míg a „nagybetűs” *Egyház* az intézményes vallás alapformájaként jelenik meg Troeltschnél, amely hivatalos és elismert papsággal, hierarchiával bír, illetve hívei ebbe a rendszerbe beleszületnek, addig és a „kisbetűs” *szekta* fogalommal a fenti rendszerből kiszakadt, többségében alacsony társadalmi rétegekből származó, illegitim mozgalmakat illeti. Barret ezen állításait Troeltsch könyvének 1956-os angol nyelvű fordítására alapozva teszi.

10 A katolikus szektadefiníciót az 1907-1912 között kiadott *Catholic Encyclopedia* „*Sect and Sects*” szócikkére alapoztam. Hozzáférés: <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=10645> 2019. 10. 11.

11 Beckford, A. J. (2003.) *The Continuum between „Cults” and „Normal” Religion*. In Lorne L. D. (Szerk.), *Cults and New Religious Movements: A Reader*. Oxford, Blackwell Publishing. 26-29.

a tömeges gyilkosságok vagy öngyilkosságokat és egyéb radikális akciók szokáskörét, amelyből kifolyólag a terminus több olyan erőteljesen negatív konnotációval is bír, amely alkalmatlanná teszi az NRM fogalomtárában való általános és objektív felhasználásra. Megfontolandó továbbá, hogy a 'movements' fogalomra alapozva gyakorta feltételezik a kutatók a szervezethez ('organization') is, mindez azonban csak az NRM-ek kis részére jellemző.¹² Minderre Peter Clarke is utal *New Religions in Global Perspective* c. művében, ahol az intézményesség formáját elutasító NRM-ekről is szól. Összességében tehát elmondható, hogy míg a 'szekta' („sect”) és 'kultusz' („cult”) fogalmak túlzott kulturális terheltőségük miatt nem megfelelők a téma általános ismertetésére, addig a „movements” neutrális jellege miatt alkalmazható lehet a jelenség általános megragadására. Azonban ezzel együtt hátránya a túlzott általánosító jelleg, amely egy oldalról gátat szab az adott tárgy pontosabb meghatározásának, másrészt fenntartja az intézményes forma feltételezésének esélyét, ami újabb téves feltételezésekhez vezethet.

Főbb modellek

A témával és a terminológiai problémával is kimerítően foglalkozik többek közt Elieen Barker, aki *New Religious Movements: A Practical Introduction* c. művében az 1950-es évektől datálja az ilyesfajta mozgalmak megjelenését és ismertté válását, valamint céljukat röviden ekképp foglalja össze:

„[...] they offer some sort of spiritual or philosophical guidance [...]” (saját fordítás: valamilyen fajta spirituális, vagy filozófiai útmutatást nyújtanak)¹³.

A Barker által megadott fogalmi keret azonban túlon túl tág ahhoz, hogy a tanulmányban felvázolt kérdéskör tárgyát meg lehessen ragadni. Alternatív megközelítésként az NRM-ek korábbi tipologizálási kísérleteinek áttekintését javaslom. Úgy gondolom, hogy a korábbi módszertani megközelítések egymásra vetítésével közelebb kerülhet a kutató a téma fontosabb kérdéseire,

12 Clarke, P. (2006). *New Religions in Global Perspective*. Abingdon, Routledge. 1-25.

13 Barker, E. (1989). *New Religious Movements: A Practical Introduction*. London, HMSO Publications Centre. 8-11.

és továbbléphet az eddigi - elsősorban szociológiai alapokon nyugvó - munkák eredményeinek felhasználása által.

Ezen kísérletek közül elsőként Roy Wallis tanulmányát¹⁴ érdemes áttekinteni, aki az NRM-eket a többségi társadalomhoz, „a világhoz” való viszonyuk alapján három csoportba osztotta. Ezek: (1) a ’világot elfogadó’ („*world-affirming*”),¹⁵ (2) a ’világot elutasító’ („*world-rejecting*”),¹⁶ valamint (3) a ’világgal semleges viszonyt ápoló, abban elhelyezkedő’ („*world accommodating*”)¹⁷ mozgalmak. Wallis hármas felosztása rámutat az NRM mozgalmak azon fontos tényezőjére, amelyre az angolszász szakirodalom a „*We-Them*” (mi-ők) szópárossal hivatkozik. A közösségi hovatartozás és egyéni identitás kialakítása az NRM mozgalmakban a többségi társadalommal szemben, vagy ahhoz viszonyulva születik meg. Az egyén ennek tükrében alkotja meg elsőként új identitását a többségi társadalomtól elválasztva vagy éppen önmagát ehhez képest meghatározva. Wallis az általa vázolt hármas felosztásban azonban összevon meglehetősen nagy alkategóriákat is - mindezt megfelelő differenciálás nélkül. Így például nem választja el a világot elutasítók („*world-rejecting*”) kategóriájában a társadalmat részben vagy egészben (esetleg a társadalom elképzelését alapjaiban) elutasítókat a materiális világ összességét elutasítók alkategóriájától, amely ezen spektrum két szélső pontján helyezhető el.

Úgy vélem, hogy ezt a hiányosságot a Wallis által alkotott kategóriákat megőrizve Dereck Daschke és Michael Ashcraft munkájában foglaltak¹⁸ alapján lehetséges a pótolni. Daschke és Ashcraft egy öt elemes tipológiai sort alkottak az NRM mozgalmakról az alapfogalom első szavának („*new*”) értelmezése mentén. Így kategorizálnak (1) ’új megértés/felfogás csoportokat’ („*new understanding group*”), (2) ’új én/öntudat csoportokat’ („*new self group*”), (3) ’új család csoportokat’ („*new family group*”), (4) ’új társadalom csoportokat’ („*new society group*”) és (5) ’új világ csoportokat’ („*new world group*”). Daschke

14 Wallis, R. (2018). *Cults and New Religious Movements: A Reader*. In Lorne L. D. (szerk.), *Three types of new religious movement*. Oxford, Blackwell Publishing. 36-58

15 Pl.: agykontroll mozgalmak, szcientológia, Soka Gakkai.

16 Pl.: Children of God, People’s Temple, Unification Church, Hare Krishna mozgalom.

17 Ide kategorizál egyes karizmatikus keresztény mozgalmakat is, amelyek a világi termelést és világi jelenlétet elfogadják.

18 Daschke, D. & Ashcraft, W. M. (2005). *New Religious Movements: A Documentary Reader*. New York, New York University Press. 14-55.

és Ashcraft hangsúlyozza, hogy ezek a tematikus kategóriák akár egyszerre is jelen lehetnek egyes mozgalmakban, azaz az átfedés nem kizárható. A csoportosítás alapelve a társadalómépítő pszichológiai és szociológiai alapfogalmak értelmezésre az NRM mozgalmakra vonatkozóan, valamint az ezeken a területeken hangsúlyozott alternatívák alapján halmazalkotás. Mindezt mikrorendszerektől a makrorendszerek felé haladva hozza létre a két szerző. Első kategóriájában az alapvető kognitív rendszerek újraértelmezésére irányuló mozgalmakat helyezték el. A második csoportba kerültek a test-lélek, tudat-öntudat viszonyára és a mentális képességek újraértelmezésére építő NRM csoportok. A harmadik kategóriától a modell áttér a szociológiai-antropológiai alapfogalmakra: a csoportszintű szerveződés első elemeként a család fogalmára helyezi a hangsúlyt, melyben az alternatív családfogalmak jelennek meg. Ez a kategória jellemzően a Wallis-i 'világot elutasítók' csoportjával mutat közös metszetet, melyben helyet kap a családfogalmat felértékelők, vagy épp teljesen elutasítók köre is. Ide tartozik így (többek közt) az olyan radikális vallásos mozgalmak többsége is, amelyek a frissen bekerülő családok egységét felbontják, a közösségen belül pedig új ilyesfajta kapcsolatokat alkotnak.¹⁹ Az 'új társadalom' csoportok a társadalmi rendszer megmásítására helyezik a hangsúlyt, elsődleges célként a világ igazságtalanságát akarják megszüntetni. Jellemző rájuk a karitatív intézményi struktúra építése, a belső alternatív-, vagy komplexenter-társadalom kialakítása. Egyfajta belső klientúrai rendszert alkotva spirituális és materiális igényeiket saját rendszerükben elégítik ki, mely mozgalmától függően lehet zárt, vagy a világ felé nyitott is. Végül az utolsó halmaz az 'új világ csoport'-ként jelzett kategória, amely az ismert világot egy új vonatkozási rendszerbe helyezve értékeli át. Tipikusan jellemző az ilyen NRM mozgalmakra az ismert világon kívüli interveniáló elemek beemelése, amelyek segítségével lehetséges a világ és a reprezentált értékrend új narratív alapokra helyezése.²⁰ Látható mindezek alapján, hogy Wallis modellje,

19 Ilyen például az Anne Hamilton-Byrne nevével fémjelzett *The Family* néven hírhedté vált NRM csoport, aminek vezetése szétválasztotta a bekerült családokat gyermekeiktől, akiket kollektíven, 'új családként', gyakran erőszakos módszerekkel „nevelve”.

20 Példa: a teista NRM-ekben az Armageddon hit, vagy világvégevárás, a nem teista NRM-ekben a külső katasztrófák (aszteroida becsapódás (Pl.: Nibiru és X bolygó hívők, konteo hívők)), vagy idegen életformák beemelése. Utóbbi kategóriának kiemelten érdekes eleme a világvége várók vallásos csoportjai (Pl.: Doomsday Preppers).

kiegészítve az öt elemes tipológiai sorral, már egy sokkal árnyaltabb képet mutat az NRM-ekről - elsősorban a világhoz való viszonyuk értelmezése által. Úgy vélem azonban, hogy megfontolandó mindezt egyfajta émikus szemszögből is áttekinteni, kiemelt fókusszal az NRM mozgalom és az egyén viszonyára. Kapcsolódóan Roy Wallis és Derek Daschke is kiemel két fontos tényezőt az NRM mozgalmakkal kapcsolatban, amely meghatározza szerveződésüket. Ezek: (1) a karizmatikus vezető szerepköre és (2) az első generációs tagok szerepköre.²¹ Utóbbi áttekintésének érdekében Thomas Robbins²² és James Beckford tanulmányához fordulhatunk, akik az NRM tagok attitűdjé, valamint az „egyéni érdek-közösségi narratíva” szélső pontok közt való elhelyezkedés alapján állították fel rendszereiket.

Beckford²³ egy öt csoportos rendszert hozott létre a tagok társadalomba való betagozódása alapján. Ezek közül első a (1) „*devotee*”, vagy „*fanatic*” fogalmakkal jelzett típus, aki kizárólag az NRM csoporton belül gyakorol szociális interakciót önmagát teljességgel elválasztva a világról. Beckford második csoportja az (2) „*adept*”, aki szociális interakcióiban már nyitottabb, azonban egyes tevékenységcsoportokat kizárólag a közösségen belül végez. Tipikusan ilyen például oktatás és az egészségügy. Ezen szolgáltatásokkal kapcsolatban az adott NRM közösség saját értékrendjének megfelelő intézményi struktúrákat épít, melyek a többségi társadalom intézményeitől eltérnek valamilyen módon. Az oktatásban az adott NRM közösség értékrendje szerint végzik a nevelést és világszemlélet formálását. Ismert példa erre a radikálisabb neoprotestáns karizmatikus felekezetek által fenntartott iskolák evolúcióellenes oktatási modellje, vagy épp az anatómiával kapcsolatos alternatív szemléletek a New Age szinkretikus-spirituális magánoktatásában. Az ilyen mozgalmak az egészségügyben gyakran teljességgel elzárkóznak egyes kezelési módszerektől (Pl: a terhességgel, gyermekvállalással és

21 Itt Erving Goffman „homlokzatelméletéhez” lehet nyúlni, melyben a reprezentált és felvett szerepköröket tekinti át rituális és vallásos közegben. Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh, University of Edinburgh Social Sciences Research Centre. 66-107. A taglalt témában ez a hívő vagy követő, illetve a karizmatikus vezető szerepköre.

22 Robbins, T. (1988). *Cults, converts and charisma: The sociology of new religious movements*. London, Sage Publications. 12-43.

23 Beckford, A. J. (1985). Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements. In Stuart A. W. (szerk.), *Journal of Church and State*. Volume. 29. Issue. 3. (1987.) London, Tavistock. 576-577.

szüléssel kapcsolatban), vagy a holisztikus milióhoz kapcsolható alternatív gyógyászati módszerekhez, sajátos kezelésekhez (pl.: vitaminkúra, gyógyfüvek, gyógyító kövek/kristályok, chakra-kezelések, aura terápiák, stb.) fordulnak. Az „*adept*” és a „*devotee*” csoporton túl, a sorban következő harmadik kategóriaként megjelölt (3) „*client*” is igénybe veszi ezeket a szolgáltatásokat, azonban a már nem törekszik a kizárólagosságra. Míg az „*adept*” és a „*devotee*” ezeket csak az NRM szervezetén belül végzi, a „*client*” típus már a külső elemeket is beemeli életébe. A „*client*” tipikusan a szinkretikus-spirituális NRM mozgalmakban gyakori, ahol a szelektív és brikolázs vallásosság dominál. Az ebbe a típusba tartozó NRM tagok szabadon választják meg az ún. vallási piacon elérhető termékek és szolgáltatások közül a számukra elérhető, kifizetődő, vagy szimpatikus elemeket. Mindezen elemeket akár több NRM csoportból válogatják össze, így az ebbe a típusba tartozóknál a fluktuáltság jelensége dominánsabb. Beckford negyedik osztálya ennek a folyamatnak az utolsó lépése, melyet a (4) „*patron*” fogalommal jelez: a tag ekkor már egyáltalán nem veszi igénybe az NRM adta alternatív lehetőségeket, azonban még anyagilag, vagy egyéb módon támogatja őket, valamint közösséget vállal velük. Beckford ezen felül elkülönít egy (5) „*apostates*” fogalommal jelzett típust is, ahova a közösségből kivetett vagy frissen kilépett, múltbéli tagokat sorolja.

Thomas Robbins a korábbi Beckford-féle modellel szemben egy háromcsoportos felosztást javasol, melyet *émikus* szempontból alkotott meg az általában vett NRM tag egyéni progressziójának és személyének tükrében, ezzel mondhatni egy temporális dimenziót adva a rendszerhez. Első csoportját ő is a (1) „*devotee*” fogalommal jelzi, azonban ennek tartama némileg különbözik a Beckford-féle fogalomtól. Ebben az esetben egy, élete végéig vakbuzgó és feltétlenül engedelmes hívőre utal, akinek nincs lehetősége az NRM mozgalomban státuszváltozásra, saját döntéseit és cselekedeteit az adott NRM irányelvei és parancsai határozzák meg, azokat feltétlenül követi. Ezzel szemben második kategóriája a (2) „*disciple*”, a 'tanítvány', akinek jelentősen nagyobb mozgásteret tulajdonít a szerző. A „*disciple*”-nek lehetősége adódik saját vallásosságát értelmezni, átalakítani bizonyos keretek közt - mondhatni 'saját magára szabni'. Ezt az eszmeiséget azonban nem terjesztheti ki másokra, mozgásteret önmagára limitált. Az utolsó típus, az „*apprentice*”, a 'kiválasztott', vagy későbbi 'mesterjelölt', aki a „*disciple*”-nél látott

mozgásterét idővel kiterjesztheti környezetére. *Képes* lesz közvetlenül elérni és alkalmazni az NRM által nyújtott „magasabb rendű tudást”. Mindezt progressziója végével tovább is adhatja, ezzel mesterjelöltből mesterré lépve elő.

Javaslatok, összefoglalás

A Robbins-féle modell segítségével érdemesnek tartom a Wallis és Daschke által kiemelt második számú elemet, a karizmatikus vezető szerepét némileg újraértelmezni. Robbins modelljében a hívőt fókuszba helyezve közelített a témához. Úgy vélem, hogy lehetséges a karizmatikus vezetőket is e háromcsoportos felosztásnak megfelelően tipizálni. Így a „*devotee*” mellé párosítható egy abszolút, és megoszthatatlan beavatotti státuszú 'vezető', avagy „*leader*”, akinek szava megkérdőjelezhetetlen és a szakrális kapcsolatélesztésre csak neki van lehetősége. Mediátorként vallásalapító tevékenységet végez, azonban egyszemélyi vezetőként hatalmát nem osztja meg, azt saját kezében centralizálja. Státuszát továbbadni nem képes, utódot nem nevez ki, ezáltal az ilyen a vezető kilépése, halála, (stb.) után az ilyen NRM mozgalmak rövid időn belül felbomlanak. A karizmatikus radikális kereszténységből építkező NRM-ek egy része, például a Jim Jones vezette Peoples Temple of the Disciples of Christ, vagy a Marshall Applewhite által vezetett Heaven's Gate is ehhez a típushoz kapcsolható. Második kategóriában a „*disciple*”, vagy 'tanítvány' mellé párosítható a karizmatikus vezető szempontjából egy 'beavató', vagy „*initiator*”, akinek a feladata a 'tanítvány' képzése és részleges beavatása a „magasabb tudásba”. Minderre azonban kizárólag az „*initiator*” -on keresztül adódik lehetősége a 'tanítványnak'. A 'tanítvány' saját státuszát nem tudja megváltoztatni, mivel a beavatási folyamat sosem zárul le. A 'beavató' egyszerre több 'tanítvánnyal' is foglalkozhat, közülük azonban nem jelöl ki utódot, vagy magasabb státuszú 'tanítványt'. A 'beavató' kilépése, halála (stb.) után az ilyen NRM csoportokra jellemző a rövid időn belül megtörténő irányzatokra szakadás, elsősorban a kijelölt utód hiányából és a több 'tanítvány' által képviselt különböző narratívából adódóan. Ennek oka az NRM mozgalmakra jellemző egyéni szinkretikus értelmezésre adott keret, melyből több narratíva is kialakulhat. Erre a jelenségre *példa* a mormon mozgalom szétválása irányzatokra, melyre először az alapító, Joseph Smith

kijelölt utód nélküli²⁴ halála után került sor.²⁵ Harmadik kategóriaként az „*apprentice*”-t, a ’kiválasztottat’, vagy ’mesterjelöltet’ felkészítő ’mestert’, vagy „*mentor*”-t lehet megnevezni. Ez utóbbi a ’kiválasztott’-at utódjának tekinti, státuszát kilépése, halála (stb.) előtt rögzíti. A ’mester’ attitűdje jelentősen különbözik a korábbi ’beavató’-tól. Ennek első jele az utódválasztásban a felkészítés és a „magasabb tudásba való beavatás” teljessége és véges formája, mellyel a ’mesterjelölt’ tanulási folyamatának végére a ’mester’ státuszba léphet át, ezzel opcionálisan *átvéve* a korábbi ’mester’ helyét. Tanulási folyamatának végével lehetősége adódik saját szemléletét beépíteni narratívájába, ezzel akár új irányzatokat kialakítva, vagy teljes egészében *átalakítva az átvett közösséget*. Minderre *példát* egyes szinkretikus neosámán *közösségekben* lehet *látni, ahol a* tanulási folyamat végével a tanítvány elérheti a ’mester’ státuszt, és saját, kisebb *közösséget szervezhet maga köré* korábbi ’mestere’ *közösségéből* és híveiből, majd ő maga is utódot, ’mesterjelöltet’ választhat idővel.

A fentebb vázolt modelleket áttekintve látható, hogy a makroszinttől a mikroszint felé haladva lehetősége van a kutatónak az NRM mozgalmakat áttekinteni és rendszerszinten értelmezni. Azonban ahogy az NRM fogalma is, a megalkotott rendszerek sem képesek tökéletesen lefedni ezt a jelenséget. Úgy vélem, hogy további irányok léteznek az NRM kutatás terén a rendszeralkotó tevékenységen túl: az alapvető közösségszerveződési folyamatok megismerésén immár túllépve lehetőségünk van a posztmodern szinkretikus vallásfejlődés megfigyelésére, mellyel a kortárs emberi vallásosság mélyebb rétegeibe nyерhetünk betekintést. Köztük kiemelt helyet *érdemelnek* azon részletesebb vallástudományi és segédtudományi kutatások, melyek az NRM mozgalmak tárgyi világát, szakrális irodalmát, vagy éppen rítusformáit helyezik fókuszukba.

24 Kijelölt utódja testvére, Hyrum Smith lett volna, akit azonban vele együtt ölelt meg.

25 Példa: a Brigham Young által vezetett többségi Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza, az utódlást elutasító Utolsó Napok Szentjeinek Újraalapított Jézus Krisztus Egyháza, valamint az olyan későbbi irányzatok mint a fundamentalista mormonok, a liberális mormonok és a kulturális mormonok.